

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Institutionen för svenska språket

KVESITIVA SATSER PÅ VIFT
En undersökning av kvesitiva bisatser med fa-ordföljd

Andreas Widoff

SPECIALARBETE, 15 poäng
Svenska språket, fördjupningskurs
Höstterminen 2007
Handledare: Lars-Gunnar Andersson

Sammandrag

Den kvesitiva bisatsen, som är ett slags interrogativ bisats, hör till de bisatser som ibland har fa-ordföljd istället för af-ordföljd. Denna uppsats handlar om dessa kvesitiva bisatser med fa-ordföljd. Uppsatsen mål är att beskriva hur och varför konstruktionen används.

Materialet har hämtats från Internet dels med hjälp av sökmotorn Google, dels genom excerpering av text. I jämförande ändamål har även kvesitiva af-satser samlats in.

En del underordnade kvesitiva fa-satser är syntaktiskt dubbeltydiga. Dessa kan betraktas som antingen bisatser eller anförda meningar. I detta avseende liknar konstruktionen den narrativa bisatsen med fa-ordföljd, som också har en vag gräns mot den anförda meningen.

Bisatser med fa-ordföljd används normalt för att uttrycka en självständig språkhandling. I grammatiken brukar dessa bisatser sägas vara hävdade eftersom bisatsens innehåll framhålls som ett eget påstående. Undersökningen visar att även kvesitiva bisatser kan användas på detta sätt, men de uttrycker då inte påståenden utan frågor.

En unik egenskap för den kvesitiva bisatsen är att den kan ha fa-ordföljd även utan att uttrycka en självständig språkhandling. Bisatser som används på detta sätt har fått störst utrymme i undersökningen, vilket motiveras av att deras funktion är mindre klar, men även av att de troligen blivit vanligare under senare tid.

Undersökningen kan inte påvisa några syntaktiska faktorer som påverkar eller begränsar de här bisatserna. Den kan däremot visa att de är bundna till talspråksnära skrift, men detta bekräftar endast den tidigare bilden av att konstruktionen är talspråklig. Undersökningen visar också att konstruktionen tycks ha ett semantisk-pragmatiskt särdrag som innebär att den gynnas vid led av frågetyp (t.ex. *fundera på*, *undersöka*) och att den ogärna kombineras med att matrissatsens subjektreferent har kännedom om bisatsens innehåll. Detta särdrag kan teoretiskt härledas ur fa-bisatsens formmässiga likhet med den kvesitiva huvudsatsen. De empiriska resultat som stöder denna beskrivning är dock något osäkra. Beskrivningen är därför preliminär och bör bekräftas av ytterligare forskning.

Nyckelord: kvesitiv bisats, fa-ordföljd, språkhandling

Innehåll

1. Inledning	1
1.1. Syfte	1
1.2. Avgränsning	2
1.3. Termer och notation	2
2. Bakgrund	4
2.1. Den kvesitiva bisatsen	4
2.2. Historisk översikt	5
2.3. Litteraturöversikt	5
2.4. Bisatsens definition	6
2.5. Språkhandlingen	7
2.6. Sambandet mellan språkhandling och fa-ordföljd	8
3. Material och metod	10
3.1. Delmaterial	10
3.2. Google som språkvetenskapligt verktyg	11
4. Resultat	13
4.1. Att skilja mellan bisats och anförd mening	13
4.1.1. Principiell distinktion	14
4.1.2. Entydiga fall	15
4.1.3. Dubbeltydiga fall	17
4.2. Bisatser som uttrycker en självständig språkhandling	18
4.3. Bisatser som inte uttrycker en självständig språkhandling	20
4.3.1. Syntaktiska faktorer	20
4.3.2. Semantiska faktorer	21
4.3.2.1. De semantiska typernas fördelning	21
4.3.2.2. Kännedom om bisatsens innehåll	22
4.3.2.3. Fa-bisatsens frågemoment	24
4.3.3. Situationella faktorer	25
4.3.3.1. Förekomst i texttyper	26
5. Sammanfattning och diskussion	28
Litteratur	31
Bilaga	33

1. Inledning

Huvudsatser och bisatser är som bekant förbundna med varsin ordföljd. Dessa ordföljder är representativa för satstyperna och tillhör normalfallet. Men det finns också en del bångstyriga fall som inte anpassar sig till det normala. I dessa fall har huvudsatsen eller bisatsen den andra satstypens ordföljd. Denna uppsats handlar om när detta händer i kvesitiva bisatser. Det kan då se ut som i exempel (1).

(1) Det är du som bestämmer vad är bra för din son och för dig. (S)

Denna konstruktion tycks ha blivit vanligare under senare tid och förekommer huvudsakligen i talspråk. *Svenska Akademiens grammatik* (SAG) ger ingen utförlig beskrivning av den, utan säger bara kort att de närmare begränsningarna för konstruktionen är okända (4:467).

Att SAG är fåordig visar att ingen eller lite forskning om fenomenet hade gjorts när den utgavs 1999, och sedan dess har tyvärr forskningen förblivit ringa. Konstruktionen är således ännu otillräckligt utforskad. Med denna uppsats hoppas jag fylla igen några delar av denna kunskapslucka.

1.1. Syfte

En konstruktions egenart förstås bäst i ljuset av de närmaste släktingarna. Därför är denna uppsats inriktad på hur den kvesitiva bisatsen med fa-ordföljd skiljer sig från den kvesitiva bisatsen med af-ordföljd och den anförda kvesitiva huvudsatsen. Den behandlar även konstruktionens förhållande till andra bisatser med fa-ordföljd.

När det gäller valet mellan af- och fa-ordföljd, är uppsatsens fokus på om ordföljderna kan växla fritt eller om den senare är förbunden med några särskilda begränsningar. På detta sätt kan vi se om fa-ordföljden har någon speciell funktion.

Det övergripande målet med uppsatsen är att förbättra kunskapen om hur och varför konstruktionen används.

1.2. Avgränsning

Undersökningen är begränsad till de kvesitiva bisatserna trots att fa-ordföljd även förekommer i rogativa bisatser (som är den andra typen av interrogativ bisats). Anledningen till detta är dels att en tidigare undersökning visat att ordföljden är betydligt vanligare i kvesitiva bisatser (se avsnitt 2.3), dels att det är svårare att formulera söksträngar (för otaggat material) som fångar in just rogativa bisatser med fa-ordföljd och inte alltför många oönskade konstruktioner. De kvesitiva bisatserna är lättare att hitta tack vare det inledande frågeordet. (Se kapitel 3 för hur materialet samlats in.)

Eftersom den kvesitiva och rogativa bisatsen är mycket nära besläktade, är det trots denna avgränsning sannolikt att undersökningens resultat i allt väsentligt också gäller för de rogativa bisatserna. Men detta bör naturligtvis kontrolleras i en undersökning för sig.

1.3. Termer och notation

Termerna **fa** och **af** används mycket i uppsatsen och betecknar de satsstrukturer som är typiska för huvudsatsen respektive bisatsen. Beteckningarna står ursprungligen för hur det finita verbet (f) och mittfälsadverbialen (a) placeras i förhållande till varandra. Här används dock termerna mer generellt, så att vi i vissa fall kan avgöra satsstruktur även utan något adverbial i satsen. I denna mer generella användning inbegriper termerna även subjektets placering: i fa-satsen placeras subjektet (om det inte är spetsställt) och eventuella mittfälsadverbial efter det finita verbet; i af-satsen placeras subjektet och eventuella mittfälsadverbial framför det finita verbet.

Alla termer som hänför sig till omständigheterna för det språkliga yttrandet, avser i denna uppsats både skriftlig och muntlig kommunikation. Sålunda avser en term som *talare* även sändaren av skriftliga yttranden.

Notationen följer praxis. Asterisk (*) markerar att ett språkexempel är ogrammatiskt. Frågetecken (?) markerar att den grammatiska statusen är oklar. Inom klamrar med snedstreck {/} anges alternativa uttryck. Kursiv stil används ibland i exemplen för att uppmärksamma läsaren på någon särskild del.

Inom parentes i slutet av språkexemplen anges varifrån de kommer: (S) står för sökmaterialet, (E) för det excerperade materialet, (I) för att exemplet hämtats från Internet (utan att ingå i något av materialen) och

(K) för att exemplet är konstruerat. Jämförande exempel i mindre stil inom parentes är alltid konstruerade.

Bortsett från notationen och att personnamn ersatts med "NN", återges alla autentiska exempel oförändrade. I många fall har jag dock avbrutit exemplen vid en satsgräns i den grafiska meningen eftersom fortsättningen varit irrelevant. Detta har inte markerats.

2. Bakgrund

2.1. Den kvesitiva bisatsen

Den kvesitiva bisatsen är en interrogativ bisats som inleds av ett interrogativt led med satsledsfunktion i bisatsen. Det interrogativa leDET innehåller ett frågeord som är pronomen eller adverb.

Sanningshalten för den kvesitiva bisatsen är, liksom för andra interrogativa bisatser, oavgjord, och matrissatsen rör denna oavgjorda sanningshalt genom att subjektreferenten agerar kring det som söks med frågeordet. I exempel (2) *undersöker* subjektreferenten vilket värde frågeordet ska ha för att bisatsens proposition ska vara sann.

- (2) Vi skulle undersöka vad orsakerna är till ett eftersatt underhåll (E)

Bisatsen är typiskt närmast underordnad en verbfras som i exempel (2). Den är då objekt eller objektliknande adverbial. Men den kan också vara underordnad nominalfraser och adjektivfraser som attribut respektive adverbial:

- (3) Det är en hjälp i struktureringsarbetet om man har en utarbetad standard för hur man benämner filer logiskt och konsekvent. (E)
 (4) Personalen verkade vid tidpunkten för intervjuerna och besöken medvetna om vad som pågick när det gällde Växtkraft Mål 4 projektet (E)

Det led bisatsen underordnas måste ha en passande betydelse. Detta behandlas närmare i avsnitt 4.1.2 och 4.3.2. Bisatsen kan också vara subjekt, men det är tämligen ovanligt.

Det inledande interrogativa leDET är satsbas i bisatsen och har satsledsfunktion som subjekt (4), objekt, predikativ (2), adverbial (3) eller rektion. När satsbasen är subjekt följs den (i af-satser) obligatoriskt av adjunktionellt *som*.

Den kvesitiva bisatsen är nära besläktad med den kvesitiva huvudsatsen. När bisatsen har fa-ordföljd är de två satserna formmässigt identiska:

- (5) då hade man blivit mer nyfiken på vad har hänt här (S)
(Jämför: Vad har hänt här?)

2.2. Historisk översikt

Enligt Wessén inträdde skillnaden mellan interrogativa bisatser och direkta frågor förlitterärt. Förutsättningen att det vid någon tid inte funnits en åtskillnad, grundar han troligen i det allmänna antagandet att paratax föregår hypotax. Oavsett vad vi anser om detta antagande, finns alltså inga skriftspråkliga tecken på att interrogativa bisatser haft fa-ordföljd i historisk tid (1965:318).

Däremot genomfördes obligatoriskt *som* vid satsbaser som är subjekt först i nysvensk tid. I fornsvensk tid förekom alltså bisatser utan denna markering. I dag skulle vi uppfatta dessa som fa-satser (om inte ett eventuellt adverbial påvisar motsatsen). Även senare har avsaknad av *som* förekommit i arkaiserande stil. Wessén anför Karlfeldt [1898] som exempel: ”Jag vet hvem betar / på skogens vretar”. Detta bruk har emellertid varit främmande i normalt språk (1965:319).

SAG menar att fa-ordföljd i interrogativa bisatser ”tycks ha blivit vanligare under de senaste åren” (4:467). Denna formulering antyder att konstruktionen inte är en nyhet, utan att den förekommit tidigare (om än bara marginellt). Huruvida detta är riktigt eller ej lämnas öppet i denna undersökning. I vilket fall tycks uppfattningen att det skett en förändring vara allmän bland språkvetare. Även här tas detta för givet. Det bör dock påpekas att det inte finns någon studie av konstruktionens utveckling över tid.

2.3. Litteraturoversikt

Som redan nämnts menar SAG att konstruktionen blivit vanligare under senare tid. Den säger också att konstruktionen är talspråklig och att dess närmare begränsningar är okända (4:467). SAG:s omnämnande är det tidigaste som jag funnit i litteraturen.

Den största tidigare undersökningen är en artikel av Källström (2000) där han även behandlar rogativa bisatser. Materialet är huvudsakligen talspråkligt, med endast några exempel hämtade från skrift. Undersökningen visar att fa-ordföljd i interrogativa bisatser är ett huvudsakligen talspråkligt fenomen och att ordföljden är betydligt vanligare för kvesitiva bisatser än för rogativa.

Källström uppmärksammar också konstruktionens vaga gräns mot den direkta anföringen (dvs. anförda meningen). Han föreslår därför att vi

kan se konstruktionen som den svagaste polen i en skala av retoriska drag, som går från retorisk fråga via direkt anföring till interrogativ bisats med fa-ordföljd. Enligt detta förslag används alltså ordföljden som ett emfatiskt stilmedel (2000:209).

Språkriktighetsboken nämner konstruktionen i korthet och säger att den kan ”vara ett sätt att framhålla bisatsens innehåll som viktigt” (2005:300). Trots detta avråder författarna från den och menar att den inte ger samma kommunikativa fördelar som fa-ordföljd i narrativ bisats: ”Bisatsen får varken en tydlig karaktär av fråga eller ger några extra möjligheter att variera ordföljden” (2005:300).

2.4. Bisatsens definition

Den traditionella skolgrammatiken skiljer bisatsen från huvudsatsen genom några kännetecken: 1) den är satsled i en överordnad sats, 2) den har bisatsordföljd, 3) den inleds av subjunktion, 4) den kräver inte hjälpverbet *ha*. I dag framhålls ibland också att 5) bisatsen kan inte ensam uttrycka en språkhandling (SAG 4:475).

Problemet med dessa kännetecken är att de fungerar dåligt som definition. Det finns många satser som inte har alla kännetecknen eller bara något av dem. Är de då bisatser eller något annat?

Christer Platzack har bland andra uppmärksammat problemet och kallar mellantingen av bisats och huvudsats för *andra satser* (1987). Denna beteckning medför att bara de mest prototypiska huvud- och bisatserna kvalificerar som respektive satstyp. I SAG har författarna valt en annan lösning och antar det första kännetecknet (1) som den definierande skillnaden mellan satstyperna. Definitionen är enkel och lägger vikten vid den syntaktiska funktionen. Satsens form (2–4) och semantiska funktion (5) har ingen del i definitionen. Dessa kännetecken behandlas istället som prototypiska egenskaper, dvs. de tillhör normalfallet men är i sig inte tillräckliga för att skilja mellan satstyperna (SAG 4:462, 674).

SAG:s definition är användbar av flera skäl. För det första är formen något underordnat och förhållandevis tillfälligt. Formen växlar lätt över tid och mellan språkbrukare, medan de syntaktiska och semantiska funktionerna är beständigare. Samma form kan dessutom ha olika funktion. Jämför t.ex. *Kommer du, går jag* med *Kommer du?* För det andra är flera av de uppräknade kännetecknen oegentliga. Exempelvis inleds inte alla bisatser av subjunktion och *ha* kan i något fall utelämnas även i huvudsatser. För det tredje tillhör syntax och semantik olika nivåer i språkbeskrivningen, och det är därför lämpligt att hålla dem åtskilda i definitioner.

Av dessa skäl definierar jag bisatsen strikt efter syntaktisk funktion: En bisats är en sats som är satsled i en överordnad sats.¹ Kontrastvis definierar jag huvudsatsen som en sats som inte är satsled i en överordnad sats.

2.5. Språkhandlingen

Med *språkhandling* avses det språkliga yttrandet såsom en handling. Detta kan synas uppenbart av bara ordbildningen, men idén att den som säger något också *gör* något, har inte alltid varit självklar från filosofisk synpunkt. De första stora insatserna inom språkhandlingsteorin gjordes av Wittgenstein ([1953] 1992), Austin (1962) och Searle (1969). Därefter har forskningen tilltagit; litteraturen är i dag omfattande och de filosofiska teorierna har inlemmats i lingvistik.

Hur många olika typer av språkhandlingar som finns är inte klarlagt. SAG räknar dock med sex grundläggande handlingar: påståenden, frågor, uppmaningar, känslomässiga utlopp, önskningar och antaganden. SAG ser dessa som grundläggande eftersom de i svenskan har en egen prototypisk struktur: den deklarativa, interrogativa, direktiva, expressiva, desiderativa respektive suppositiva huvudsatsen (4:680f).

För att utföra en viss språkhandling måste prototypiskt vissa villkor vara uppfyllda. Exempelvis är normalt följande villkor uppfyllda när någon ställer en fråga: a) talaren känner inte till svaret på frågan, b) talaren är intresserad av svaret på frågan, c) det är inte uppenbart för talaren att lyssnaren kommer att ge den information som söks utan att frågan ställs. Om dessa villkor är uppfyllda och yttrandet kan ses som ett försök att få informationen från lyssnaren, har talaren utfört språkhandlingen fråga (Searle 1969:66).²

En viktig prototypisk egenskap för bisatser är att de inte uttrycker en självständig språkhandling. Deras proposition utgör endast ett förhållande som talaren hänvisar till för att utföra den språkhandling som bärs upp av huvudsatsen. Bisatsen proposition är då presupponerat sann, irreell, osannolik eller neutral. Men det är undantagsvis också möjligt att framhålla en bisats som ett självständigt påstående. I sådana fall är bisatsens proposition hävdad (SAG 4:475–480). I denna uppsats menar jag att bisatser även kan uttrycka frågor.³

¹ Åtminstone ett undantag måste göras från denna definition: den anförda meningen. Se avsnitt 4.1.

² Searle räknar också med ett specialfall av frågor där talaren egentligen inte vill veta svaret på frågan, utan snarare vill veta om lyssnaren känner till detta svar (1969:66).

³ Även bland huvudsatserna finns otypiska fall, vilka alltså inte uttrycker en självständig språkhandling (Andersson 1975:59f).

2.6. Sambandet mellan språkhandling och fa-ordföljd

Bisatser har normalt af-ordföljd och de uttrycker normalt inte en självständig språkhandling. Men det finns alltså fall som bryter mot båda reglerna. Andersson (1975) har visat hur dessa brott mot normalfallen sammanhänger. I detta avsnitt följer en sammanfattning av hans resonemang. Låt börja med meningen nedan.

- (6) Karin gick inte med i organisationen därför att hon ville förändra världen. (K)

Denna mening är dubbeltydig. I den ena tolkningen negeras det kausala förhållandet, och då är betydelsen ungefär: 'Anledningen till att Karin gick med i organisationen var inte att hon ville förändra världen' (Det kan ha funnits andra anledningar). I den andra tolkningen negeras endast den första satsen. Betydelsen är då: 'Karin gick inte med i organisationen, ty hon ville förändra världen' (Det kan ha funnits bättre organisationer för hennes ändamål). Endast i den senare tolkningen är bisatsen hävdad. När det gäller bisatsens ordföljd kan vi inte avgöra om den har af- eller fa-struktur. I de följande meningarna har vi ett mittfäldsadverbial i bisatsen. Ordföljden är då tydlig.

- (7) Karin gick inte med i organisationen därför att hon *alltid har* velat förändra världen. (K) – af
 (8) Karin gick inte med i organisationen därför att hon *har alltid* velat förändra världen. (K) – fa

Den första tolkningen är den naturliga för mening (7). För mening (8) är den andra tolkningen den enda möjliga. När ordföljden är dubbeltydig kan bisatsen alltså vara antingen hävdad eller presupponerad. När bisatsen har af-ordföljd är den rimligen presupponerad och när den har fa-ordföljd är den hävdad (Andersson 1975:23ff).¹

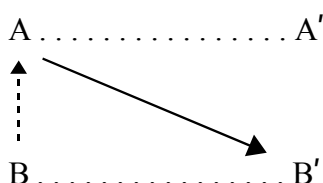
Vissa bisatser med af-ordföljd kan dock vara hävdade. Af-ordföljden kan alltså ha olika semantisk funktion, men bisatser med fa-ordföljd är enligt detta resonemang alltid hävdade.

En viktig fråga är varför vissa bisatser får fa-ordföljd och varför dessa bisatser är hävdade. Andersson förklarar detta med hjälp av den modell som illustreras av figur 1. Han menar att de syntaktiska strukturerna A

¹ Analysen av detta exempel är beroende av att *därför att* betraktas som en subjunktion. I SAG betraktas *för att*, *därför att*, *så att*, *fastän* etc. som konjunktioner när de följs av en fa-sats (2:740f, 4:467).

och B normalt har de semantiska funktionerna A' och B'. När A används för att utföra B' lånar A några syntaktiska egenskaper från B (1975:55f).

När det gäller hävdade bisatser är det en bisats A som används för att uttrycka en språkhandling B'. Bisatsen övertar då den syntaktiska strukturen fa-ordföljd från B. Detta sker inte alltid, men när det sker signalerar ordföljden att bisatsen ensamt uttrycker en språkhandling. Därför tolkar vi bisatser med fa-ordföljd som hävdade (Andersson 1975:55f).

FIGUR 1. Övertagande av syntaktisk struktur

Detta resonemang har åtminstone tidigare ansetts giltigt för alla bisatser med fa-ordföljd. Det fungerar ännu för de bisatser som efterliknar den deklarativa huvudsatsen och faktiskt också för en del kvesitiva bisatser. Men i många fall följer den kvesitiva bisatsen ett annat mönster, där fa-ordföljd inte innebär en självständig språkhandling. Bisatsen nedan är ett exempel på detta.¹

- (9) Vi har därför tyckt att det varit nödvändigt för oss att skapa en egen kunskapsbas där vi undersöker hur, var och när pratar familjemedlemmar med varandra? (S)

Detta är alltså en företeelse i svenskan som inte följer tidigare beskrivningar.

¹ Avgörandet att denna bisats inte uttrycker en självständig språkhandling, kan formaliseras med hjälp av Searles villkor för frågor (se avsnitt 2.5). Om vi förkortar denna procedur och går direkt till det grundläggande villkoret, frågar vi oss om yttrandet kan förstås som ett försök av talaren att få den okända informationen från lyssnaren. – Svaret är onekligen nej. Men hur vet vi detta?

Denna kunskap föregår alla formella villkor för klassificeringen. Detta beror på att villkoren endast är en förklaring av vår uppfattning av vad som är en fråga, och den praktiskt existerande uppfattningen, som vi har i egenskap av språkbrukare, föregår naturligtvis varje vetenskaplig förklaring. I denna undersökning är sålunda klassificeringen av bisatser efter egenskapen om de uttrycker en självständig språkhandling eller ej, baserad på min språkliga intuition. Detta tillvägagångssätt är godtagbart enligt Searle (1969:3–15).

3. Material och metod

Materialet har hämtats från Internet dels med hjälp av sökmotorn Google, dels genom excerpering av text. Det har inte varit möjligt att använda Språkbankens korpus Parole, trots att den ofta är lämpad för undersökningar av detta slag. I den finns nämligen bara några enstaka belägg för konstruktionen. Att beläggen där är fåtaliga bekräftar uppfattningen att konstruktionen är talspråklig. Möjligen är det också tecken på att konstruktionen blivit vanligare under senare år (Paroles material är från 1976–1997).

Det idealiska för denna undersökning hade varit ett talspråksmaterial. Inför undersökningen provlyssnade jag därför några teveprogram där konstruktionen kunde tänkas förekomma. Detta gav endast ett fåtal belägg. Jag bedömde därför denna insamlingsmetod som ineffektiv i jämförelse med sökmotorn.

Att materialet är skriftspråkligt ger dessutom undersökningen en extra dimension. Språket som undersöks rör sig nämligen ofta i ett gränsland, där mediet är skriftligt men där språkbruket erinrar om tal. Även om jag inte fokuserar denna aspekt, säger undersökningen indirekt en del om hur en talspråklig konstruktion används i skrift.

3.1. Delmaterial

Materialet består av två delmaterial: ett sökmaterial och ett excerperat material.

Sökmaterialet består av 223 kvesitiva satser. De flesta av dem är bisatser med fa-ordföljd, men några har visat sig vara anförda meningar. Satserna har samlats in genom 172 sökningar med Google.

I genomsnitt har alltså varje sökning givit 1,3 satser. Denna siffra visar att det är ganska svårt att finna belägg för konstruktionen i skrift. Att den är klart ovanligare än af-bisatsen visar en jämförelse mellan resultaten av två sökningar. Söksträngen ”på vad har” ger 760 träffar på Google, varav en betydande andel är anförda meningar, medan söksträngen ”på vad som har” ger 28 300 träffar. Även om vi inte ska lita alltför mycket på Googles siffror, är skillnaden så pass stor att det är

utom tvivel att af-bisatsen är många gånger vanligare än fa-bisatsen. Den senare söksträngen är dessutom mer begränsad eftersom den nästan enbart fångar in bisatser där satsbasen är subjekt, medan satsbasen kan ha flera olika satsledsfunktioner med den förra söksträngen.

Sökningarna har varit dels systematiska, dels riktade för att finna svar på frågor som uppkommit under undersökningens gång. Som lätt förstås är detta material beroende av hur söksträngarna formulerats. Det är inte ett representativt urval. Alla frekvenser i materialet måste därför tolkas med försiktighet.

Det exciperade materialet består av 186 kvesitiva bisatser. Av dem är 159 af-satser och 27 fa-satser. Detta material används för att jämföra af- och fa-satser.

Fa-satsernas höga andel i materialet beror på att jag exciperat texter där jag vetat att fa-satser förekommer eller där det varit troligt att finna dem. När jag inte exciperat hela texter har jag dessutom utgått från fa-satserna och samlat in alla kvesitiva bisatser i deras närhet.

Genom att inte exciperera alla texter i sin helhet har jag kunnat öka antalet exciperade texter. Detta har givit en bättre spridning mellan många skribenter. De exciperade texterna är åtta bloggar, två studentuppsatser på högskolenivå, fyra rapporter av olika slag, två mötesprotokoll, en intervju, en sportartikel och en personlig hemsida. De exciperade delarna av dessa texter omfattar drygt 27 000 ord.

3.2. Google som språkvetenskapligt verktyg

Google ger språkvetaren både stora möjligheter och många problem. Till möjligheterna hör det ofantliga materialet som vida överskrider tillgängliga korpusar. Till problemen hör att sökverktyget inte är anpassat för språkforskning och att materialet som genomsöks är svårdefinierat.

Sökverktygets begränsningar innebär att man måste göra ett stort antal sökningar. Dessa sökningar måste fånga in det som undersöks utan att urvalet blir alltför skevt. För att finna kvesitiva fa-bisatser har jag sökt enligt schemat *preposition/pronomen/verb + frågeord + verb*. Det är nödvändigt att ha ett led framför frågeordet för att utesluta kvesitiva huvudsatser. Som andra verb är det lämpligt med frekventa och betydelsefattiga verb som *har* och *är*. Vi bör vara medvetna om att bisatser i vissa utformningar inte hittas med detta schema. Exempelvis har alla bisatser i sökmaterialet en kort satsbas som består av endast frågeordet.

Att det genomsökta materialet är svårdefinierat innebär att vi varken känner till dess exakta omfattning eller hur olika texttyper fördelar sig på det. Det innebär också att vi ofta inte vet vem som skrivit en text. I

denna undersökning har det varit relevant att identifiera och utesluta be-
lägg producerade av inlärare av svenska. Detta har ibland varit möjligt
genom en språklig bedömning av texten som helhet men även genom
information om skribenten på webbsidan.

I några fall har belägg visat sig vara producerade av datorprogram.
Dessa är naturligtvis oanvändbara, vilket man lätt förstår av följande
exempel:

- (10) Artikeln ”Vad är världen Vid Spindelväv” var översatt
användande en automatiserat översättning tjänst. Vi
uppriktigt ursäkt för någon översättning misstagen så pass
händelse. Tack själv för förståndet. (I)

De flesta belägg har av arbetsbesparande skäl inte kontrollerats mer än
hastigt. I första hand har belägg som varit märkliga eller ensamma av sitt
slag kontrollerats med större noggrannhet.

Att använda Google har trots de nämnda problemen varit effektivt i
insamlingsskedet, men har medfört andra problem i senare skeden av
undersökningen. Ett problem har varit att skilja språkliga misstag från
ovanliga men grammatiska bildningar – hur många belägg krävs för att
en bildning ska ses som grammatisk? Denna fråga är oavsett material
alltid svår att besvara, men den blir nästintill omöjlig när vi inte känner
till det genomsökta materialets exakta omfattning.

4. Resultat

Undersökningens resultat presenteras i tre delar. Först diskuteras hur vissa kvesitiva fa-bisatser ska kunna skiljas från anförda meningar. Därefter behandlas två olika typer av kvesitiva bisatser var för sig: först sådana som uttrycker en självständig språkhandling, sedan sådana som inte gör det. Den senare typen får störst utrymme, eftersom det är den som tycks ha blivit vanligare under senare tid. Dessutom är dess funktion mindre klar, vilket naturligtvis påbjuder en mer omfattande undersökning.

4.1. Att skilja mellan bisats och anförd mening

En anförd mening är ett återgivet yttrande med en självständig meningsstruktur. Trots att den är syntaktiskt underordnad är den inte en bisats.¹ Den typiska anföringen återger vad någon sagt eller tänkt. Men den kan också återge vad någon skulle ha kunnat eller borde ha sagt eller tänkt. Ibland kan den till och med illustrera en persons inställning, trots att de återgivna orden aldrig har tänkts eller kommer att tänkas (SAG 4:852f):

- (11) “Ja, två och ett” sa han och tittade på mig som “Vad är det du inte fattar?” (I)

Att anförda meningar ibland inte kan skiljas från bisatser med fa-ordföljd, är ett välkänt faktum för narrativa bisatser, men gäller alltså även för de kvesitiva bisatserna. I mening (12a) ställs en fråga. De följande meningarna är olika sätt att återge yttrandet.

- (12) a. Vart gick han? (K)
 b. Vart gick han? undrade hon. (K)
 c. Hon undrade vart gick han{ ?/. } (K)

¹ Om den anförda meningen inte ses som syntaktiskt underordnad, kan anföringen analyseras som en komplex mening med två asyndetiskt fogade led eller som en huvudsats med en anförd mening som annex. Med dessa analyser har den anförande satsen ett transitivt verb utan objekt, vilket i min mening talar mot dem (SAG 4:859).

d. Hon undrade vart han gick. (K)

Spetsställningen och ordföljden i (12b) signalerar att satsen är en anförd mening. Af-ordföljden i (12d) visar att satsen är en bisats. Men i (12c) saknas entydiga markörer. Meningen är ett gränsfall: den kvesitiva satsen kan vara en anförd mening lika gärna som en bisats med fa-ordföljd. I vårt skriftspråk skulle en anförd mening i (12c) markeras med kolon eller dylikt. I talspråksnära skrift på Internet utelämnas dock ofta den typen av markeringar.

När det funnits någon grafisk markering av satsernas början har jag räknat jag dem som anförda meningar. Enbart frågetecken i slutet av satserna har jag däremot bortsett ifrån. Det senare är motiverat eftersom många av beläggen är producerade av ovana skribenter, som ibland sätter ut frågetecken även efter bisatser med af-ordföljd. Det är däremot ovanligt att de grafiskt markerar början på en bisats.

4.1.1. Principiell distinktion

Den kvesitiva bisatsens struktur beskrivs i avsnitt 2.1. I korthet sägs där att den kvesitiva bisatsens sanningshalt är oavgjord och att detta tillåter matrissatsens subjektreferent att agera kring det som söks med frågeordet. Nedan har jag försökt att förtydliga strukturen.¹

	P = DET BLIR X VÄDER	
(13) Meteorologen säger	vad det blir för väder.	(K)
subjekt	x	(x)

Exempel (13) innebär att meteorologen *säger* vad x ska vara för att P ska vara sann (där P = bisatsens proposition). Det väsentliga är att subjektreferenten har agerat kring värdet för x, oavsett om den har *sagt* vad x är, *undrat* vad x är, *struntat i* vad x är osv. Jämför med meningen nedan.

(14) Nyhetsuppläsaren säger ”Vad blir det för väder?”	(K)
subjekt	

I exempel (14) agerar inte nyhetsuppläsaren kring värdet för x, utan aktionen rör snarare hela den anförda meningen utan något fokus på frågeordet. Förvisso kan vi sedan undersöka den anförda meningen och

¹ Det kan se krångligt ut med *för*, som också representerar det okända värdet, men det är inte svårare än att *vad (...) för* är ett interrogativt flerordspronomen som kan delas upp och hamna på olika håll i satsen (SAG 4:736f).

se att någon där har frågat vad x ska vara för att P ska vara sann (där P = huvudsatsens proposition), men detta hör inte till samma språkhandling.

Skillnaden mellan (13) och (14) är den strukturella skillnaden mellan kvesitiv bisats och anförd kvesitiv huvudsats. Vid ett verb som *säga* medför denna strukturella skillnad också en klar betydelseskilnad, vilket i min mening talar för distinktionens relevans.

4.1.2. Entydiga fall

I materialet finns ett fåtal entydiga fall där matrissatsens aktion inte säger något om värdet för x. Exempel (15) är alltså en anföring.

- (15) Om någon far illa, då kan jag förstå att man reagerar med vad är ditt problem i detta fallet? (S)

Det är omöjligt att tänka sig att någon *reagerar med* vad x ska vara för att P ska vara sann. Satsen skulle inte kunna ha af-ordföljd. Den blir då klart ogrammatisk. Samma begränsning gäller vid en del andra verb, och det är ett tydligt tecken på anförd mening:

- (16) Vad tänker du på? log han. (K)
(Jämför: *Han log vad du tänker på.)

I anförande satser kan många verb konstrueras i strid med sina normala begränsningar (såsom *le* ovan). Därför finns det många verb som kan ta anförda meningar men inte bisatser (SAG 4:863). Det är ofta svårt att tänka sig hur dessa verb skulle säga någonting om värdet för x.

Omvänt finns en del verb som normalt tar kvesitiva bisatser, men inte anförda kvesitiva huvudsatser. I dessa fall bör det underordnade ledet ses som en bisats.

- (17) Första kapitlet förklarar varför har jag valt att studera ämnet. (S)
(Jämför: Första kapitlet förklarar "Varför har jag valt att studera ämnet?")
- (18) NN undersöker vad har varsamhetskravet i PBL betytt hittills (S)
(Jämför: NN undersöker "Vad har varsamhetskravet i PBL betytt hittills?")

Verbet *förklara* kan anförda deklarativa huvudsatser, men det passar sämre med interrogativa eftersom en fråga helt enkelt inte kan vara en förklaring. Verbet *undersöka* tar normalt inte anförda meningar, även om

det här inte är omöjligt att tolka den kvesitiva satsens som en anförd mening.

Om man väljer att tolka (18) som en anföring, menar man att den syntaktiska strukturen så starkt markerar en självständig enhet, att detta trumfar verbets lexikala egenskap att normalt ta en bisats. Exempel (18) innebär då att NN undersöker den fråga som anges med anföringen. Även exempel (17) skulle på ett liknande sätt kunna accepteras som en anföring. Samma tankegång skulle dessutom innebära att (19a) har ungefär samma betydelse som (19b).

- (19) a. Tänker mycket på hur har han det egentligen? (S)
 b. Tänker mycket på {frågan/tanken} ”Hur har han det egentligen?” (K)

I min mening är tolkningen som anförd mening i exempel (17), (18) och (19a) ganska långsökt. Men andra gånger är samma tolkning klart tänkvärd. Så är den i exempel (20).

- (20) Här hittar du svaret på vem har gjort vad med vem i Hollywood (S)

Det främsta argumentet mot denna tolkning är att den är alltför kraftfull. Den kan nämligen tillämpas på nästan alla underordnade kvesitiva fasetter. Detta beror på den anförda meningens är mycket fri och kan uppträda i positioner där vi normalt väntar oss ett annat led. Om det fanns något enkelt kriterium för att skilja de långsökta fallen från de mer tänkvärda, kunde tolkningen accepteras i de senare fallen. Men något sådant kriterium är svårt att finna.

Av dessa skäl föredrar jag tolkningen som bisats framför den som anförd mening, i de fall där en bisats är det normala och där en anförd mening vore ett undantag. Strikt sett är inte dessa fall helt och hållet entydiga, men den ena tolkningen ligger närmare till hands än den andra.¹

¹ Det kan vara motiverat att ge ytterligare argument för tolkningen av kvesitiva fasetter vid *tänka på* och *fundera på*, eftersom dessa förbindelser är frekventa i sökmaterialet. För detta ändamål har jag gjort fyra sökningar med Google som visar hur dessa verb, med och utan preposition, konstrueras med bisatser och anförda meningar. Söksträngarna var: ”tänker vad”, ”funderar vad”, ”tänker på vad”, ”funderar på vad”. Resultatet presenteras i överskådlig form i tabell 2 i bilaga 1.

Resultatet är entydigt när det gäller *tänker på* och *funderar på*: de konstrueras alltid med bisats. Verben utan preposition följer däremot inte ett lika tydligt mönster: *tänker* tar oftast anförd mening och sällan bisats, medan *fundera* oftast tar bisats och bara ibland anförd mening.

4.1.3. Dubbeltydiga fall

För de entydiga fallen ligger den ena tolkningen närmast till hands eftersom verben normalt endast tar den ena konstruktionen. De dubbeltydiga fallen är på motsvarande sätt dubbeltydiga eftersom verben kan ta både och. I dessa fall förefaller ingen av tolkningarna särskilt långsökt.

Verbet *fråga* tar både bisats och anförd mening och kan därför underordna en dubbeltydig sats. Men exempel (21) är rimligen inte dubbeltydig eftersom den kvesitiva satsens deiktiska uttryck hänför sig till det ursprungliga yttrandet. Den måste därför ses som en citatmening.

- (21) Ser då att tummen är gul frågar vad har *du* gjort på tummen den är ju gul. (S)

Exempel (22) är däremot dubbeltydig. Här finns inga deiktiska markörer som omöjliggör en bisats.

- (22) NN (v) frågar vad har hänt sedan i maj avseende fullmäktiges svar på motionen. (S)

Om (22) analyseras som bisats eller anförd mening är en formalitet. Även om vi tar den principiella distinktionen i beaktande ligger knappast någon betydelskillnad i de olika analyserna. Som bisats skulle den ändå vara en indirekt anföring (eftersom den återger ett yttrande).

Verbet *fråga* har precis samma kommunikativa betydelse oavsett vilken analys vi väljer. Verbet *undra* är dock polysemt och de olika betydelserna är mer eller mindre kopplade till de olika analyserna. Låt oss därför titta närmare på exempel (23).

- (23) NN undrade vad är problemet och vad är det som inte fungerar? (S)

En vanlig betydelse för *undra* är kommunikativ och verbet tar då ett yttrande som bestämning. Men det kommunikativa *undra* är naturligtvis inte helt synonymt med *fråga*. Det har en bredare innebörd. Med yttrandet följer nämligen en kognitiv bakgrund: den som undrar något (kommunikationen) har också funderat på och velat veta något (kognit-

Detta ger alltså skäl att tolka en kvesitiv fa-sats i anslutning till *tänka/fundera på* som en bisats. När verben inte följs av preposition är det dock tänkbart att se fa-satsen som en anförd mening.

ionen). Detta är verbets ena betydelse. Den andra betydelsen är helt kognitiv utan att det sker någon kommunikation. Det är till exempel möjligt att sitta ensam på sin kammare och *undra vad meningen med livet är*. Verbet behöver alltså inte ta ett yttrande som bestämning. Som stöd för denna beskrivning av betydelsen kan jag citera NEO:s definition av ordet: ”vara intresserad av att få veta ngt, och därför ofta fråga”. Här är som synes de två betydelserna sammanförda under samma lexem, vilket förvisso antyder att polysemin är svag.

Men denna polysemi torde ändå förstärka dubbeltydigheten eftersom valet av analys kan kopplas till de olika betydelserna. Exempel (23) kan som bisats och anförd mening betyda ungefär ’NN ville veta vad problemet är och vad det är som inte fungerar, och frågade därför: Vad är problemet och vad är det som inte fungerar?’. Men som bisats finns också möjligheten att den endast betyder ’NN ville veta vad problemet är och vad det är som inte fungerar’. I denna senare betydelse beskrivs endast förhållandet att NN ville veta något.

Den här dubbeltydigheten är helt beroende av det enskilda verbets betydelse. Det finns sannolikt inte många fler verb som följer ett liknande mönster. Att det ändå är värt att notera fallet *undra* beror på att verbet är relativt vanligt och att det har en stark koppling till interrogativa bisatser.

Dessa resonemang kan synas vara subtiliteter, men de visar dels att verbens lexikala egenskaper är avgörande för analysen, dels att valet mellan bisats och anförd mening i åtminstone något fall kan aktualisera olika betydelser hos verbet. Den viktigaste slutsatsen är dock att gränsen mellan konstruktionerna är vag och att de därför är nära besläktade.

I sökmaterialet finns relativt få verb med en starkt kommunikativ betydelse såsom *fråga*. Detta beror på att jag undvikit sådana verb för att det inte ska råda någon tvekan om att det är bisatser undersökningen handlar om. Även *undra* har jag i viss mån undvikit, men detta på andra grunder (se avsnitt 4.3). Materialet består därför huvudsakligen av belägg som inte är dubbeltydiga.

4.2. Bisatser som uttrycker en självständig språkhandling

En kvesitiv bisats med fa-ordföljd kan uttrycka en självständig språkhandling. En sådan bisats kan i analogi med de hävdade bisatserna sägas vara *frågande*.

Den frågande bisatsen är underordnad en semantiskt lättviktig huvudsats som ofta föregriper frågan genom att handla om att talaren *undrar, är nyfiken* eller liknande. I exempel (24) och (25) är det tydligt att

tyngdpunkten ligger vid bisatsen och inte vid det som sägs i huvudsatsen. Talaren vill nämligen ha svar på den fråga som uttrycks i bisatsen, snarare än bara upplysa om att den undrar över bisatsens innehåll.

(24) Hej, jag undrar hur ska jag sköta min julstjärna? (S)

(25) Jag är lite nyfiken på hur har du hittat hit? (S)

I dessa exempel är bisatsen underordnad en deklarativ huvudsats. Bisatsen kan också underordnas interrogativa och direktiva huvudsatser:

(26) Är det någon som vet vad har hänt med bloggi? (S)

(27) Säg mig vad ska jag göra för att du ska tro mig? (S)

I (26) är det tydligt att frågan inte framförallt gäller *om* någon vet, utan snarare *vad* som har hänt. I (27) är huvudsatsen uppmaning inherent i den språkhandling som uttrycks med bisatsen. Huvudsatsen tillför därför språkhandlingen föga.

När matrissatsen är deklarativ refererar subjektet ofta till talaren själv. I detta avseende har konstruktionen likhet med den narrativa bisatsen med *fa*-ordföljd, vars matrissats ofta har talaren själv som subjekt-referent (SAG 4:538). Eftersom matrissatsen hänför sig till talaren (vid deklarativ sats) eller lyssnaren (vid interrogativ sats) i talsituationen är det finita verbet normalt böjt i presens. Men i direktiva satser står verbet av förklarliga skäl i imperativ.

Om vi i exemplen ovan inte betraktar den kvesitiva satsen som en bisats, kan de två leden istället ses som asyndetiskt fogade. Med denna analys kommer det led som annars underordnar bisatsen att stå utan en bunden (obligatorisk) bestämning. Av detta skäl är det i min mening rimligast att se den kvesitiva satsen som en bisats.

Det finns emellertid fall där en kvesitiv *fa*-sats föregås av en huvudsats som inte kan ta den kvesitiva satsen som bestämning. I dessa fall måste satserna ses som asyndetiskt fogade, och den kvesitiva satsen är då en huvudsats:

(28) Jag har aldrig haft en tjej vad är det för fel på mig egentligen? (I)

Frågande bisatser har sannolikt inte blivit vanligare under senare tid. En mening som liknar (24) behandlas redan av Andersson, även om han inte klassificerar frågeledet som en bisats (1975:59). Fortsättningsvis behandlar jag endast bisatser som inte uttrycker en självständig språkhandling.

4.3. Bisatser som inte uttrycker en självständig språkhandling

Kvesitiva bisatser med fa-ordföljd kan också användas utan att de uttrycker en självständig språkhandling. I sökmaterialet finns 196 bisatser av detta slag. Deras höga andel i sökmaterialet om 223 satser beror på att jag undvikit enskilda söksträngar (t.ex. med *undrar*) som ger många bisatser av det andra slaget. Trots denna medvetna påverkan av fördelningen, är det anmärkningsvärt att det finns så många motexempel mot den teoretiska förklaringen att fa-ordföljd medför en självständig språkhandling. Dessa motexemplen kan alltså inte vara några undantag, utan är helt normala fall av kvesitiva bisatser med fa-ordföljd.

För att ta reda på hur och varför de här bisatserna används, undersöker jag i de följande avsnitten syntaktiska, semantiska och situationella faktorer som kan tänkas påverka valet mellan af- och fa-ordföljd.

4.3.1. Syntaktiska faktorer

Den kvesitiva bisatsen har normalt syntaktisk funktion som objekt, adverbial (objektliknande eller bundet i adjektivfras) eller attribut i nominalfras. Både af- och fa-satser förekommer i dessa funktioner. Sällan är bisatsen subjekt eller egentligt subjekt. I materialet finns ett belägg för vardera funktion. I båda fallen har bisatsen af-ordföljd, men detta ska inte tolkas som en skillnad mellan af- och fa-satser: 2 fall på 159 af-satser är en mycket låg siffra som knappast kontrasterar mot att fall saknas bland fa-satserna. Dessutom har mina sökningar inte kunnat hitta andra spetsställda bisatser än sådana som inleds med preposition, vilket utesluter de flesta tänkbara fall av bisatsen som subjekt.

Bisatsernas satsbas fungerar som subjekt, objekt, predikativ, adverbial och rektion i prepositionsfras. Det finns ingen tydlig skillnad mellan af- och fa-satserna. Det kunde tänkas att satser som åtminstone uppfattas ha fa-struktur, i vissa fall var ett resultat av att bisatsen förlorat adjunktionsellt *som* efter satsbas som är subjekt. Om detta var en förklaring borde fa-satserna ha en större andel satsbaser som är subjekt. Men något sådant kan inte påvisas i materialet.

Källström föreslår i sin undersökning att en möjlig begränsning för den kvesitiva fa-bisatsen är placeringen som fundament. Bland hans 29 bisatser fanns bara en sats som var fundament (2000:206f). I mitt material är dock placeringen ännu sällsyntare för af-satserna: av 159 af-satser är bara 1 fundament. Med andra ord är placeringen ovanlig överlag. Det är inte frågan om en särskild begränsning för fa-bisatserna.

Några syntaktiska begränsningar för konstruktionen har alltså inte kunnat påvisas.

4.3.2. Semantiska faktorer

Enligt SAG kan matrissatsens predikat vid satsfogning med kvesitiv bisats, tillhöra någon av de följande semantiska typerna (4:549f). För varje typ ger jag tre exempel.

- a) fråga (*fundera på, undersöka, undra*)
- b) tvist (*diskutera, komma överens om, slå vad om*)
- c) kännedom (*veta, komma ihåg, berätta*)
- d) hypotes (*gissa, förutspå, förutsäga*)
- e) relevans (*vara intresserad av, spela roll, ge fan i*)
- f) avgörande (*avgöra, besluta, välja*)
- g) samband (*bero på, förklara, hänga samman med*)

I de fall bisatsen är underordnad en nominalfras eller adjektivfras har frasens huvudord en betydelse som motsvarar någon av dessa typer.

4.3.2.1. De semantiska typernas fördelning

I sökmaterialet finns belägg för konstruktionen med alla semantiska typer. Några typer är klart vanligare än andra, men vid detta ska vi inte fästa något större avseende eftersom det är oklart i vilken mån söksträngarnas formulering påverkat fördelningen. Vi kan dock konstatera att konstruktionen inte är semantiskt begränsad i så måtto att den förekommer med alla typerna.

En jämförelse mellan af-satser och fa-satser i det excerperade materialet kan däremot säga någonting om frekvenser. För denna jämförelse har jag kategoriserat alla meningar i detta material efter det överordnade ledets semantiska typtillhörighet. Resultatet är sammanställt i tabell 1.

I tabellen har vi två nya kategorier utöver de semantiska typerna. Under *övriga* ryms betydelser som svårligen kan inordnas i någon av de andra typerna. Under *fristående* kategoriseras satser som tycks fungera som bisatser, men som inte är tydligt underordnade något särskilt led. Ofta är de skiljda från en föregående sats med skiljetecken. Kvesitiva fa-satser som inte är tydligt underordnade har jag alltid räknat som huvudsatser.

TABELL 1. *Fördelning mellan semantiska typer på bisatser i det exciperade materialet*

semantisk typ	kvesitiv af-sats		kvesitiv fa-sats	
	antal	procent	antal	procent
fråga	50	31	22	81
tvist	3	2		
kännedom	68	43	1	4
hypotes	2	1		
relevans	11	7	1	4
avgörande	2	1	2	7
samband	4	3		
övriga	12	8	1	4
fristående	7	4	—	—
<i>summa</i>	159	100	27	100

De kvesitiva af-satsernas fördelning är långt ifrån jämn. Fördelningen speglar sannolikt hur frekventa typerna är i språket överlag och hur de passar med den kvesitiva bisatsens funktion.

De kvesitiva fa-satserna har en annan fördelning. Att det saknas belägg för några typer är naturligt med ett så litet antal satser. Den klara övervikten för typen fråga och det enstaka belägget för typen kännedom är däremot slående. Eftersom af-satserna inte har en motsvarande fördelning, tyder den på att fa-ordföljd gynnas vid led av frågetyp eller missgynnas vid led av kännedomstyp.

Ett material om 27 satser är dock alltför litet för säkra frekvenstal. De semantiska typerna är dessutom mycket grovmaskiga, vilket gör dem svåra att använda som grund för en semantisk beskrivning. I de kommande avsnitten följer därför en noggrannare analys.

4.3.2.2. *Kännedom om bisatsens innehåll*

Att en bisats är underordnad ett led av kännedomstyp, innebär inte alltid att kännedom om bisatsens innehåll verkligen föreligger. Matrissatsen kan ha adverbial som modifierar graden av eller sannolikheten för kännedom. Modala hjälpverb kan likaledes ha en epistemisk funktion, men även i andra funktioner föreligger inte nödvändigtvis kännedom. I

exempel (29) är modaliteten deontisk, och det är samtidigt neutralt huruvida subjektreferenten har kännedom om bisatsens innehåll:

(29) Då måste du veta hur man dansar brat-dansen. (E)

Ibland ändrar dock hjälpverben betydelsen så att hela verbkedjan tillhör en annan kategori än huvud verbet för sig (t.ex. är *vilja veta* av frågetyp). Det kännedomsled som underordnar den kvesitiva bisatsen kan också ingå i en överordnad bisats som har neutral, irreell eller osannolik fakticitet. I exempel (30) har den konditionala bisatsen neutral fakticitet (kännedomen anges som ett hypotetiskt sakförhållande):

(30) Om någon vet vad har hänt: ring eller maila. (S)

För att se om dessa faktorer påverkar valet mellan af- och fa-ordföljd, har jag undersökt verbet *veta* i de två materialen. Detta verb passar bra för en sådan jämförelse då det är svenskans grundläggande och mest frekventa kognitiva verb (Viberg 2006:104).

I det excerperade materialet finns nitton af-satser som underordnas *veta*. Av dem handlar det i åtta fall om att *inte veta*. Här har alltså matrissatsens subjektreferent uttryckligen *inte* kännedom om bisatsens innehåll. I sex fall handlar det om att *veta*, och då föreligger naturligtvis kännedom. I tre fall handlar det om att *undra ifall någon vet* och i två fall om att *böra veta* och *måste veta*. I dessa fall är det neutralt huruvida referenten har kännedom.

Fördelningen för fa-satserna i sökmaterialet ser annorlunda ut. Det finns inga belägg där matrissatsens subjektreferent utan tvekan har kännedom om bisatsens innehåll.¹ I åtta fall handlar det om att *inte veta* eller om att det är *svårt* eller *omöjligt att veta*. I fyra fall handlar det om att kännedomen är önskvärd, och då är det alltså neutralt huruvida subjektreferenten har kännedom om bisatsens innehåll. I två fall är de kvesitiva bisatserna underordnade final respektive konditional bisats. Även här är det neutralt huruvida subjektreferenten har kännedom.

För andra kännedomsverb finns belägg där subjektreferenten har kännedom eller där detta förhållande är presupponerat sant:

(31) ?De flesta människor känner till vad är en Volvo (S)

(32) ?det vet alla som förstår vad är det för band. (S)

Sådana belägg är dock fåtaliga och svåra att finna. Deras grammatiska

¹ Två belägg av detta slag hittades av Google, men vid en närmare granskning visades båda beläggen vara producerade av personer med svenska som andraspråk.

status är en öppen fråga. Eventuellt kan de ses som språkliga misstag.

Sammanfattningsvis har vi sett att när af-satser underordnas *veta* kan utan problem matrissatsens subjektreferent ha kännedom om bisatsens innehåll. Så är det däremot aldrig för de undersökta fa-satserna: ordföljden tycks ogärna användas när subjektreferenten har denna kännedom. Den används däremot när förhållande att subjektreferenten har kännedom är negerat, svårt att uppnå eller neutralt med avseende på fakticitet. Detta resultat torde vara tillräckligt för att anta att fa-bisatsen är begränsad i detta avseende, även om det är oklart hur stark denna begränsning är.¹

I detta avsnitt har endast ett verb behandlats utförligt. Men mycket tyder på beskrivningen gäller för alla verb som anger att predikationsbasen besitter kännedom. Det är däremot inte lika säkert att den gäller för verb som anger att predikationsbasen meddelar kännedom (t.ex. *förklara*, *tala om*). Dessa verb tycks vara friare i sin konstruktion med fa-satser.

4.3.2.3. Fa-bisatsens frågemoment

Resultatet i föregående avsnitt tyder på att konstruktionen i någon mån är betydelsemässigt begränsad. Den verkar ogärna kombineras med att matrissatsens subjektreferent har kännedom om bisatsens innehåll.

En förklaring till denna begränsning kan vara att fa-satsen har en närmare relation än af-satsen till den direkta frågan och den anförda meningen. Denna relation skulle kunna medföra att fa-bisatsen i viss mån omfattas av samma begränsningar som dessa. Att kombinera kännedom om något med en fråga som söker samma sak (t.ex. kännedom om *vad barnet ska heta* med frågan *Vad ska barnet heta?*) är ur pragmatisk

¹ Beträffande begränsningens styrka bör en sak noteras. I denna undersökning behandlar jag begränsningen utan att ta hänsyn till vem matrissatsens subjekt refererar till (dvs. utan att ta hänsyn till vem som anges ha ett visst förhållande till bisatsens innehåll). Men när subjektreferenten är talaren själv torde begränsningen vara mycket stark. Det är rentav möjligt att den endast gäller i dessa fall. Detta skulle i så fall tyda på att fa-ordföljden inte så mycket är ett uttryck för att subjektreferenten, som kan vara vem som helst, inte har kännedom (vilket ligger nära den anförda meningen), som för att talaren inte har kännedom (vilket ligger närmare den direkta frågan). Det finns dock två skäl till min behandling. För det första är det ibland oklart vem subjektet refererar till (t.ex. vid tankesubjekt och pronominet *man*). För det andra har det varit mycket svårt att hitta meningar där subjektreferenten har kännedom om bisatsens innehåll (även när denna är någon annan än talaren själv), och det är därför inte otänkbart att det finns en betydelsemässig begränsning som beror just på subjektreferentens – och inte talarens – förhållande till detta innehåll.

synpunkt otänkbart, eftersom man inte frågar om det man redan vet. På denna grund kan vi hävda att en sats som (33) är ogrammatisk.

(33) *Jag vet vad ska barnet heta. (K)

I den anförda meningen är en fråga närvarande som återgivning av vad någon har eller *kan ha* sagt eller tänkt, eller som illustration av en persons inställning. I fa-bisatsen är det möjligt att en fråga är närvarande på ett liknande men inte lika tydligt sätt. Jämför exempel (34) och (35) med exempel (33).

(34) Attans vad jag bedrog mig då och fattade inte hur hade detta gått till (S)

(35) Inventering av vad har värdförvaltningen att erbjuda för plats till en annan trainee. (S)

I en situation där en person *inte fattade hur något hade gått till* är det tänkbart att den yttrade eller tänkte *Hur har detta gått till?* Vi kan därför tänka oss fa-ordföljden som en illustration av själva situationen. Samma sak gäller vid en inventering; om man gör en sådan är det för att ta reda på någonting. I exempel (34) och (35) kan ordföljden vara ett sätt att framhäva att bisatsens innehåll är okänt. Förhållandet att subjektreferenten har kännedom om bisatsens innehåll framhävs däremot inte av att bisatsen erinrar om en fråga. Kombinationen är snarare motsägelsefull. Detta kan vara en förklaring till fa-bisatsens begränsning.

Om detta stämmer och fa-bisatsen sålunda kan sägas ha ett starkare frågemoment än af-bisatsen, är det också tänkbart att den förra är särskilt lämpad att underordnas led av frågetyp. Som vi sett pekar resultatet i tabell 1 åt detta håll. Men resultatet grundas på ett litet material med ett osäkert urval. Det är dessutom oklart i vilken mån övervikten för frågetypen beror på underskottet för kännedomstypen. Fa- och af-satsernas fördelning mellan dessa två typer bör därför undersökas i ett större material.

4.3.3. *Situationella faktorer*

Den interrogativa bisatsen är oavsett ordföljd situationsbunden. I historiska studier har påpekats att den förutsätter en kommunikationssituation (Nyström 1985:74). Samma förutsättningar tycks gälla i modern svenska, men detta förhållande kanske bättre formuleras som att bisatsen är beroende av textaktivitet. I mer beskrivande textavsnitt be-

hövs inte bisatsen särskilt ofta, medan den tycks vara vanligare i resonerande och argumenterande avsnitt. Därför kan det vara tätt mellan bisatserna i en del av en text, men gles i andra delar av samma text. Även ämnet kan påverka förekomsten: så snart en text handlar om att något är okänt kommer den interrogativa bisatsen väl till pass.

En forskningsrapport i det excerperade materialet är ett bra exempel på att bisatserna koncentrerar sig till vissa situationer. I rapportens inledning redogör författarna för vad de söker svar på. Här följer 13 kvesitiva bisatser i ett avsnitt om 36 grafiska meningar. I samma avsnitt finns dessutom 4 direkta frågor. I slutet på samma rapport sammanfattas resultatet. Här följer 24 grafiska meningar utan en enda fråga eller interrogativ bisats. I detta avsnitt är allt som sägs redan känt. Allra sist i texten kommer författarna med förslag på framtida forskning. Här behandlar de alltså sådant som inte är känt. Denna avslutning omfattar 9 grafiska meningar och innehåller en kvesitiv bisats och tre direkta frågor. I just det här fallet använder författarna också direkta frågor, men dessa skulle ganska enkelt kunna ersättas med interrogativa bisatser.

4.3.3.1. Förekomst i texttyper

Den kvesitiva fa-bisatsen förekommer i många olika texttyper: uppsatser, rapporter, notiser, artiklar, broschyrer, mötesprotokoll och inlägg på bloggar och diskussionsforum. Den går alltså att hitta i de flesta texttyper som finns på Internet.

Att den förekommer i formellare texter såsom uppsatser och rapporter kan synas förvånande, men ofta är dessa belägg återgivna yttranden. Författarna återger alltså vad informanter skrivit eller sagt. Det mest förvånande är att författarna i så stor utsträckning behåller den ursprungliga språkdräkten. I en uppsats återges ett yttrande såhär:

- (36) Det är ju kommunikation och organisation som internt är a och o va, lika väl som att kommunikation externt är a och o va. (I)

I ett längre citat i samma uppsats illustrerar författaren talets diffusa meningsövergångar genom att konsekvent använda tre punkter som skiljetecken. I detta citat finns ett belägg för konstruktionen.

De två texttyperna blogg- och diskussionsforuminlägg är Internet-specifika. I diskussionsforumen är många repliker korta på ett sätt som påminner om den muntliga diskussionen. På bloggar varierar stilen kraftigt mellan olika skribenter, men beläggen tycks framförallt komma

från personliga bloggar. På de dessa är språket ofta talspråksnära och spontant:

- (37) Blir man inte väldigt *ensamen* då? Jag kan *tycka* att jag skulle vara väldigt *ensamen*. Men det kanske *är bara jag*. Jag försöker att *förstå för* ett tag sedan så fick jag frågan om jag inte alls *tittade* på hur killen såg ut. *Nej*, idag gör jag inte det utan för mig handlar det mer om *vad har han att ge mentalt istället*. *Nu är det ju som så* att jag söker ingen ny man i mitt liv *för jag har en toppen man*. (I)

Formen *ensamen* är klart talspråklig och konjunktionen *för* är åtminstone ledig. Ordföljden i fjärde meningen och satsfogningen i den femte vittnar om ett oplanerat språk. Den sista meningen inleds av en betydelsefattig huvudsats som skjuter den innehållsliga tyngdpunkten framför sig. Även detta påminner om talspråk där liknande satser behövs för att talaren ska hinna tänka igenom yttrandet. Särskrivningen i den sista meningen tyder på att skribenten inte till fullo behärskar skriftens konventioner.

Ordvalet *tycka* i andra meningen är inte helt idiomatiskt. Verbet används normalt för subjektiva omdömen om något som inte nödvändigtvis är sant eller falskt (Viberg 2004:143). Men här handlar meningen om ett hypotetiskt antagande om hur något kommer att bli. Det normala hade därför varit verbet *tro*. Lätta förskjutningar i ords användning tyder på att yttrandet varit oplanerat, och i detta fall även på att skribenten låtit bli att göra korrigeringar i efterhand.

Graden av talspråklighet varierar mellan de personliga bloggarna. Det citerade avsnittet är sannolikt mer talspråkligt än genomsnittet. De påvisade språkliga dragen är dock kännetecknande för texttypen.

Konstruktionen förekommer alltså i många olika texttyper, men tycks vara särskilt vanlig i talspråksnära texter. En exakt bedömning av fördelningen är emellertid svår att göra eftersom vi inte känner till hur olika texttyper fördelar sig på Internet.

5. Sammanfattning och diskussion

Undersökningen har visat att den kvesitiva bisatsen med fa-ordföljd i två avseenden liknar andra bisatser med fa-ordföljd: den har en vag gräns mot den anförda meningen och den kan användas för att uttrycka en självständig språkhandling. Att den också kan användas utan att uttrycka en självständig språkhandling är däremot en unik egenskap.

En del kvesitiva satser kan betraktas som såväl bisatser som anförda meningar. För många av dessa är dubbelydigheten en syntaktisk formalitet. En bisats skulle kallas för indirekt anföring istället för anförd mening. I dessa fall handlar det följaktligen bara om val av beteckning. I något fall kan dock dubbelydigheten innebära en betydelseskilnad.

En kvesitiv sats som tydligt uttrycker en självständig språkhandling, föregås i vissa fall av en semantiskt lättviktig huvudsats som kan ta den kvesitiva satsen som bestämning. I dessa fall menar jag att den kvesitiva satsen ska ses som en frågande bisats. Denna analys är analog med analysen av hävdade bisatser och passar därför väl in i det etablerade systemet. Det är tydligt att fa-ordföljdens funktion i de här fallen just är att uttrycka den självständiga språkhandlingen. Men i de fall då bisatsen har fa-ordföljd trots att den inte uttrycker en självständig språkhandling, är det inte lika klart vad ordföljdens funktion är. Delvis på grund av denna oklarhet har de senare fallen fått störst utrymme i undersökningen. Även i detta avsnitt handlar det fortsättningsvis om dem.

Huvudfrågan har varit hur de här kvesitiva fa-bisatserna skiljer sig från de motsvarande af-bisatserna. Resultatet av den semantiska delen av undersökningen tyder på att de gynnas vid led av frågetyp och att de ogärna kombineras med att matrissatsens subjektreferent har kännedom om deras innehåll.

Dessa två egenskaper har jag sammanfattat i att den kvesitiva fa-bisatsen har ett starkare frågemoment än af-bisatsen. Bakom denna formulering finns tanken att bisatsen (oavsett ordföljd) har ett frågemoment som består i dess oavgjorda sanningshalt. Att fa-bisatsens frågemoment är starkare innebär att de ovannämnda egenskaper kan antas bero på ett närmare släktskap med huvudsatsens frågemoment, som består i den direkta frågan. Den kvesitiva fa-bisatsen kan således sägas ha ett semantisk-pragmatiskt särdrag: semantiskt därför att de två egen-

skaperna rör den språkliga betydelsen, pragmatiskt därför att egen-
skaperna kan härledas ur den språkliga användningen av den besläktade
huvudsatsen.

Detta närmare släktskap med huvudsatsens frågemoment motiveras
enklast av fa-bisatsens och huvudsatsens formmässiga likhet. Denna
likhet borde nämligen medföra att fa-bisatsen för många språkbrukare
åtminstone, om inte en starkare koppling kan beläggas, konnoterar den
direkta frågan. Att det dessutom finns kvesitiva fa-bisatser som uttrycker
en självständig språkhandling och att detta är det normala när en bisats
har fa-ordföljd, stärker släktskapet ytterligare.

Denna beskrivning är teoretisk gångbar och överensstämmer med den
språkliga intuitionen. Men eftersom materialet varit litet och urvals-
metoderna osäkra, har dessvärre de empiriska resultat som stöder den
förhållandevis lågt bevisvärde. Vidare undersökning av detta område
kan förhoppningsvis bekräfta beskrivningen eller bidra med nödvändiga
specificeringar. Framförallt behöver två saker undersökas: 1) hur de
semantiska typerna fråga och kännedom fördelar sig på fa-bisatser, 2) i
vilken mån fa-bisatsen kan användas när matrissatsens subjektreferent
har kännedom om dess innehåll. För att resultaten ska bli säkrare än de
denna undersökning givit, måste materialet vara större och urvalet mer
kontrollerat.

Undersökningen har även behandlat syntaktiska och situationella
aspekter på konstruktionen. Den syntaktiska delen av undersökningen
kunde inte påvisa någon skillnad mellan af- och fa-bisatser. Även
Källström gör en liknande undersökning utan resultat (2000:206f). Det
är därför troligt att också framtida undersökningar av samma område
kommer att vara fruktlösa. I framtiden bör alltså andra områden
prioriteras.

Den situationella delen av undersökningen bjöd på få överraskningar
och bekräftar endast den tidigare bilden: konstruktionen är talspråklig
och när den förekommer i skrift är det därför främst i ledig sådan.

När det gäller frågan om konstruktionens funktion kan några saker
noteras. För det första är fördelningen mellan af- och fa-bisatser sådan
att de senare tillhör specialfallet: överallt där fa-bisatser används före-
kommer också af-bisatser, och de senare är alltid många fler. För det
andra är fa-ordföljden i sig avvikande för en bisats och den medför en
formmässig likhet med den direkta frågan. Dessa faktorer borde till-
sammans ge konstruktionen en emfatisk förmåga. Det är därför troligt
att den används just för att lägga extra tyngd vid bisatsens innehåll.
Likheten med den direkta frågan kan dessutom innebära att syftet är mer
specifikt att framhålla bisatsens innehåll som något okänt.

Det har tyvärr varit svårt att undersöka denna fråga närmare i det

insamlade materialet. Många gånger är det naturligtvis inte osannolikt att en vilja till emfas i skrivsituationen givit upphov till konstruktionen. Men detta är mycket svårt att genomskåda i efterhand, inte minst då texterna sällan är välkomponerade. Denna fråga borde därför undersökas i ett talspråkmaterial där eventuellt röstläge och prosodi kan sättas i samband med konstruktionen. I mer retoriskt komponerade texter vore det dessutom möjligt att undersöka konstruktionens förhållande till tematiskt viktiga avsnitt.

Trots att det verkar sannolikt att konstruktionen används emfatiskt, är det alltså inte alltid uppenbart att detta verkligen är fallet. Därför bör vi tills vidare inte utesluta möjligheten att den av vissa språkbrukare också behandlas som ett likvärdigt alternativ till af-bisatsen.

Litteratur

- Andersson, Lars-Gunnar 1975. *Form and function of subordinate clauses*. (Gothenburg monographs in linguistics 1.) Göteborg: Dept. of Linguistics.
- Austin, John Langshaw 1962. *How to do things with words*. London.
- Karlfeldt, Erik Axel [1898]. Josep i skogen. I: *Fridolins visor och andra dikter*. Hämtad från <http://runeberg.org/fridvisa/2_1_12.html> 2007-11-20.
- Källström, Roger 2000. Man vet inte riktigt va e detta. I: *Sett och hört. En vänskrift tillägnad Kerstin Nordenstam på 65-årsdagen*. Göteborg: Institutionen för svenska språket. S. 200–211.
- Nyström, Ingegerd 1985. *Studier i äldre nysvensk syntax 2. Ledstruktur och ledföljd i bisatser*. (Meddelanden från Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. Serie A.) Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur.
- Platzack, Christer 1987. Bisatser, huvudsatser och andra satser. I: Ulf Teleman (red.), *Grammatik på villovägar*. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73.) Solna: Esselte studium & Svenska språknämnden. S. 79–86.
- SAG = Teleman, Ulf; Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Nordstedts & Svenska Akademien.
- Searle, John R. 1969. *Speech acts. An essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Språkriktighetsboken* 2005. Stockholm: Nordstedts & Svenska språknämnden.
- Viberg, Åke 2004. The lexical typological profile of Swedish mental verbs. *Language in Contrast* 5:1. S. 121–157.
- Viberg, Åke 2006. Towards a lexical profile of the Swedish verb lexicon. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 59:1. S. 103–129.
- Wessén, Elias 1965. *Svensk språkhistoria 3. Grundlinjer till en historisk syntax*. Andra upplagan. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Wittgenstein, Ludwig [1953] 1992. *Filosofiska undersökningar*. Stockholm: Thales.

Övriga referenser

Google. Hämtad från <<http://www.google.com>> mellan 2007-09-15 och 2007-11-27.

NEO = *Nationalencyklopedins ordbok*. Hämtad från <<http://www.ne.se>> 2007-11-20.

Parole i Språkbanken. Hämtad från <<http://spraakbanken.gu.se/parole/>> 2007-09-15.

Bilaga 1

TABELL 2. *Två verb i konstruktion med kvesitiv sats. Sökning med Google (de hundra första träffarna).*

	Fa-sats, markerad anförd mening	Fa-sats, omarkerad	Af-sats	Irrelevant/ svårtydd träff
tänker vad	33	6	8	53
funderar vad	10	1	71	18
tänker på vad	0	0	89	11
funderar på vad	0	1	98	1

I tabellen redovisas i följande ordning: anförda meningar som markerats med citattecken, kolon eller dylikt; fa-satser utan grafisk markering; af-satser; träffar på annat än kvesitiva satser och träffar som varit svåra att tyda.